

Vydává Ministerstvo financí České republiky ve spolupráci s Českou národní bankou ve vydavatelství Economia, a. s., Praha

© Ministerstvo financí ČR

Adresa redakce: Vinohradská 49
120 74 Praha 2

Tel.: (02) 24 25 00 36 nebo: (02) 215 93 171

Fax: (02) 215 93 203

Šéfredaktor: Ing. Ivan Kočárník, CSc.

Publishers: Ministry of Finance of the Czech Republic in Cooperation with Czech National Bank in Publishing House Economia, Prague

© Ministry of Finance of the Czech Republic

Editor's Office: Vinohradská 49
120 74 Prague 2
Czech Republic

Editor in Chief: Ivan Kočárník

OBSAH

Jiří KINKOR: Peníze a fiskální politika státu	65
Květa KUBÁTOVÁ: Incidence spotřebních daní v ČR	77
Robert MURÁRIK: Analýza spotřeby domácností a vlády v ČR v letech 1989–1995 (1. část)	88
Jan ZEMAN: Nízké ceny paliv a energie v ČR	101

Recenze

Martin ČIHÁK: Nová řada makroekonomických učebnic pro pokročilé (R. J. Barro – X. Sala-i-Martin; D. Romer)

113

Informace

Alexandr ČESTNĚJŠÍ – Marek LOŠÁK: Dlhopisy a privatizácia formou dlhopisov FNM v SR

119

Daňové judikáty

Výběr ze soudních rozhodnutí ve věcech daní č. 2–3/97

122

Uprostřed čísla:

Quarterly Economic and Fiscal Bulletin of the CR No 9

CONTENTS

Jiří KINKOR: Money and Government Fiscal Policy	65
Květa KUBÁTOVÁ: Incidence of Consumption Taxes in the CR	77
Robert MURÁRIK: An Analysis of Household and Government Consumption in the CR from 1989–1995 (1st Part)	88
Jan ZEMAN: Low Energy and Fuel Prices in the CR	101

Book-Review

Martin ČIHÁK: New Serie of Macroeconomic Textbooks for Advanced (R. J. Barro – X. Sala-i-Martin; D. Romer)

113

Information

Alexandr ČESTNĚJŠÍ – Marek LOŠÁK: Bonds and Privatisation by Bonds of the National Property Fund in the SR

119

Tax Judicial Decisions

Abstract from Court Decisions Concerning Taxation: No 2–3/97

122

In the middle of this issue:

Quarterly Economic and Fiscal Bulletin of the CR No 9

Autorská práva vykonává vydavatel (viz § 4 zák. č. 35/1996 Sb. ve znění změn a doplňků). Užití části nebo celku publikovaných textů – vč. publikovaných zpracovaných znění judikátů –, rozmnožování a šíření jakýmkoli způsobem (zejména mechanickým nebo elektronickým) bez výslovného svolení vydavatele je zakázáno.

Redakční rada: Dr. Ivan Angelis, CSc., Doc. Ing. Aleš Bulíř, MSc., CSc., Ing. Petr Dvořák, Ing. Miroslav Hrnčíř, DrSc., Doc. Ing. Kamil Janáček, CSc., Ing. Miroslav Kerouš, Ing. Ivan Kočárník, CSc., Ing. Václav Kupka, CSc., Ing. Tomáš Ježek, CSc., Ing. Jiří Pospíšil, CSc., Vladimír Rudlovčák, CSc., Ing. Pavel Štěpánek, CSc., Prof. Jan Švejnar, Ph.D., Prof. Dr. František Vencovský, Ing. Jan Vít, Prof. Ing. Karol Vlachynský, CSc.

Peníze a fiskální politika státu*

Jiří KINKOR**

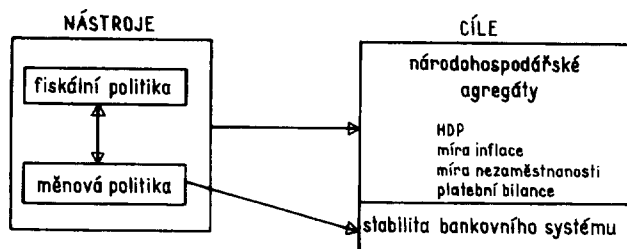
Je-li nutné vyvozovat nějaká normativní doporučení ze skutečnosti, že mezi fiskální politikou státu a kvalitou peněz existuje zásadní vazba, pak typickým závěrem, ke kterému převládající ekonomické myšlení 20. století dospívá, je nutnost koordinace fiskální a měnové politiky státu. V naší zemi se otázka koordinace měnové a fiskální politiky nedávno diskutovala zejména v souvislosti s měnovým kurzem a přílivem zahraničního kapitálu. Hovořilo se o tom, že nástroje centrální banky samy o sobě nemohou zvládnout příliv zahraničního kapitálu ani jeho měnové dopady v režimu fixního kurzu a že k účinné kontrole peněžní zásoby musí přispět aktivními zásahy i fiskální politika. Navrhovalo se například, aby stát vydal státní dluhopisy, kterými by stáhl přebytečnou likviditu. Jiní zase požadovali, aby stát omezil příliv spekulativního kapitálu uvalením zvláštního zdanění.

Na zásadní otázku vztahu měnové a fiskální politiky nedávno poukázali – ačkoli v jiné souvislosti – také Pavel Dvořák a Martin Mandel, když z konstatování, že moderní centrální banky používají k řízení peněžní zásoby převážně operací na trhu státních dluhopisů, vyvodili závěr, že „požadavek trvalé vyrovnanosti státního rozpočtu naráží na zásadní problém, a to jakým způsobem emitovat peníze v dlouhém období“. Uvádějí dále, že „z těchto důvodů doporučuje teoretický směr tzv. fiskálního monetarizmu existenci deficitů státního rozpočtu, a to v rozsahu potřebné emise peněz“ [Dvořák – Mandel 1995, s. 604]. Zda Dvořák s Mandelem zmíněné doporučení fiskálního monetarizmu sdílejí, není zřejmé.

Abychom k těmto otázkám mohli zaujmout nějaké stanovisko, musíme začít samotným pojmem „koordinace fiskální a měnové politiky“ a kontextem, v němž tento pojem spočívá. Cílem tohoto článku je ukázat, že z existence a funkce peněz a fiskální politiky ani z žádných jiných důvodů nelze logicky odvodit racionalitu samotné existence měnové politiky státu, a proto ani koordinace měnové a fiskální politiky nemůže být racionální.

* Tento článek je upravenou a rozšířenou verzí původního referátu „Je koordinace fiskální a měnové politiky racionální?“, který byl přednesen na II. ročníku konference „Teoretické a praktické aspekty veřejných financí v ČR“, konaném ve dnech 27.–28. 3. 1996 na Vysoké škole ekonomické v Praze.

** Ing. Jiří Kinkor – poradce ministra financí ČR. V článku autor prezentuje své vlastní názory, nikoli stanoviska MF ČR.

Fundamentální kontext

Pojem „koordinace fiskální a měnové politiky“ (policy mix), který je po desetiletí šířen učebnicemi neoklasické aktivistické makroekonomie, se v ekonomii objevuje až ve druhé polovině našeho století, a to jako odraz narůstajícího státního intervencionismu ve všech sférách národního hospodářství. Centrální banky při provádění měnové politiky poměrně často apelují na exekutivu, aby koordinovala hospodářskou (zejména fiskální) politiku s politikou monetární, protože dosažení cílů centrální banky je závislé nejen na nástrojích, které jsou v její moci, nýbrž i na faktorech mimo její kontrolu. Tento požadavek přitom centrální bankéři opírají nejen o vlastní praktické zkušenosti, ale především o obrovské intelektuální zázemí v podobě moderní ekonomické teorie. Moderní mainstreamová ekonomie nejen koordinaci mezi monetární a fiskální politikou pozitivně analyzuje identifikací kauzalit mezi národohospodářskými agregáty (míra inflace, HDP, míra nezaměstnanosti, fiskální deficit atd.), ale samotnou nutnost koordinace fiskální a měnové politiky také zásadně normativně hájí.

Máme-li k analýze pojmu „koordinace fiskální a měnové politiky“ přistoupit racionálně, nemůžeme zůstat u konstatování, že z existence měnové a fiskální politiky vyplývá potřeba jejich koordinace, aby se dosáhlo nějakého cíle. Racionální myšlení vyžaduje analyzovat nejen izolované kauzality, nýbrž i jejich premisy. Vyvozování normativních závěrů není možné postavit na premise vytržené z kontextu celkového lidského poznání. Obhájit jakoukoli normativní premisu znamená být schopen ji logicky redukovat až k primárním axiomatickým pojmům; tím se analytik nutně dostává daleko za hranice kompetence ekonomické disciplíny. Ti ekonomové, kteří mají sklon k vyslovování normativních závěrů, se zpravidla soustřeďují na zkoumání různých typů kombinací měnové a fiskální politiky a hodnotí je podle toho, jakých agregátních efektů dosahují; při tom jim uniká analýza fundamentálního rámce, ve kterém se koordinace politik odehrává. Takový rámec lze poměrně jednoduše znázornit, jak vidíme na *schématu 1*.

Jak vnímá výše naznačený široký kontext standardní normativní ekonom?

(1) Není si vědom toho, že funkce či cíle státu (jako nástroje násilí) může odvodit a obhájit pouze politická filozofie, protože filozofie je primárním a integrujícím rámcem všeho lidského, a tedy i vědeckého poznání.

(2) *Jako ekonom* se cítí být oprávněn k formulaci ekonomických funkcí a cílů státu, přičemž svá doporučení či přesvědčení obhájí prostřednictvím

tvím ekonomické subdisciplíny zvané ekonomie blahobytu. Tato teorie není racionální z řady zásadních důvodů. Nejhlubším důvodem je iracionalita a bezobsažnost samotného pojmového spojení „společenský blahobyť“. Blahobyť lze smysluplně spojit pouze s jednotlivcem, a nikoli se společností. Pojem „společenský blahobyť“ nelze logicky odvodit, přestože pojmy „společnost“ a „blahobyť“ jsou platnými, racionálními pojmy. Je-li pojmové spojení „společenský blahobyť“ – jako integrující a nejdůležitější pojem teorie blahobytu – nesmyslné, nezbyvá po jeho opuštění nic, co by ekonomie „společenského blahobytu“ mohla zkoumat. Omezenost tématu tohoto článku mi nedovoluje zde otázku teorie blahobytu hlouběji analyzovat. Učinil jsem tak v jiné své stati [Kinkor 1996].

Ekonomický teoretik se často o ekonomii blahobytu ani neopírá a považuje snahu státu posouvat agregáty „kžýženým směrem“ za triviální samozřejmost, za jakýsi axiom a primární premisu, kterou není třeba dále analyzovat.

(3) Na straně nástrojů státu k dosažení zmíněných cílů považuje existenci monetární politiky za samozřejmost. Podstatu a historii vzniku peněz a bankovníctví – pokud se o ně vůbec zajímá – interpretuje jako uzavřenou kapitolu, která je pro moderní politické a ekonomické rozhodování celkem irelevantní. Pokud vůbec ví o fundamentálním sporu mezi centrálním a volným¹ bankovníctvím, chápe jej jako něco okrajového – jako pouhé akademické teoretizování bez praktického významu. Je-li historie volného bankovníctví předmětem seriózního teoretického výzkumu, pak jeho výsledky sice považuje za cenné jako materiál pro historiky politické ekonomie, ale sotva jako zdroj poznání týkající se našich dnešních problémů. Svůj přístup obhajuje tradičním pragmatickým klišé, že co platilo tehdy, dnes platit nemusí, protože jsou jiné „historické, sociální a ekonomické podmínky“. Monetární politiku státu není zpravidla ochoten diskutovat ve fundamentální primární poloze „ano“ nebo „ne“, nýbrž pouze v poloze „jak“. Typickou moderní diskuzí v odvozené poloze „jak“ je spor o to, zda úspěšné řízení monetární politiky vyžaduje pevná pravidla, nebo volné rozhodování centrální banky (rules vs. discretion).

Uvedený přístup ke zkoumání koordinace fiskální a měnové politiky nedělám. Zkoumat kontext koordinace fiskální a měnové politiky znamená především ptát se, proč vůbec existuje měnová politika státu a zda funkcí státu má být ovlivňování statistických makroagregátů. Abychom postupovali logicky, měli bychom nejprve analyzovat, zda je správné, aby cílem státu bylo aktivně působit na vývoj národohospodářských agregátů, a teprve potom se věnovat měnové a fiskální politice jako nástrojům k dosažení cíle. Existují však dva dobré důvody, proč tak neučinit. Za první, diskuze o tom, co má být funkcí státu, je doménou *politické filozofie*, a nikoli ekonomie. Protože tento příspěvek se snaží oslovit především ekonomy, a ne filozofy, dostaneme se k otázce filozofie až na závěr. Za druhé, pokud se ukáže, že ovlivňování národohospodářských agregátů nemůže být racionální funkcí či cílem státu, sotva bychom pak měli motivaci zabývat se nástroji k jeho

¹ Pojem „volné bankovníctví“ je v české ekonomické terminologii ekvivalentem anglického termínu *free banking*. Tento český překlad však nepovažuji za adekvátní, protože podstatou pojmu „*free banking*“ není vágní „volnost“ bankovníctví, nýbrž svoboda (tj. absence iniciace násilí) jako přesně definovaný pojem politické filozofie. Termínu „volný“ se přidržuji jen proto, že se již zžil. Adekvátní překlad termínu *free banking* by tedy byl *svobodné bankovníctví*.

dosažení. Proto se koordinací fiskální a měnové politiky budeme zabývat nejdříve a pokusíme se zhodnotit, zda vytyčených cílů dosahuje.

Máme-li prověřit základní premisy našeho rámce, musíme začít diskuzí samotné existence měnové politiky a historických důvodů jejího vzniku. Tato diskuze je podstatou zásadního sporu obhájců volného (svobodného) bankovníctví a stoupenců centrálního bankovníctví. Zatímco pojem centrální bankovníctví je definován jako souhrn všech typů zásahů státu do oblasti peněz a bankovníctví, pojem volné bankovníctví znamená absenci jakýchkoli státních zásahů do této sféry. Koordinace fiskální a měnové politiky může být racionální, pokud existence měnové politiky státu (tj. centrálního bankovníctví) je racionální. Mou tezí je, že koordinace fiskální a měnové politiky není a nemůže být racionální, protože existence měnové politiky státu není racionální. Spor o racionalitu existence měnové politiky státu je sporem mezi teorií centrálního bankovníctví a teorií volného (svobodného) bankovníctví.

Centrální vs. volné (svobodné) bankovníctví

Zatímco v zahraničí je oživení sporu mezi volným (svobodným) a centrálním bankovníctvím poměrně významnou událostí monetární ekonomie posledních desetiletí, v naší zemi se z pochopitelných příčin tato otázka ještě nestačila jako zásadní spor etablovat. Naši ekonomové jsou spíše zaměstnání problémy transformace z minulé, vysoce etatizované ekonomiky na méně etatizovanou ekonomiku západního typu (tzv. *mixed-economy*), kterou nesprávně nazývají transformací na tržní hospodářství.² Otázky úplné deetatizace ekonomiky, které seriózně zkoumá např. rakouská ekonomická škola (jejími nejlepšími reprezentanty jsou Carl Menger a Ludwig von Mises), si v domácích ekonomických diskuzích zatím téměř nikdo nepokládá.

Jediným významnějším pokusem o uvedení myšlenky volného bankovníctví na domácí intelektuální trh je recenze A. Bulíře [1992] na klasickou knihu V. Smithové [1990] o příčinách centrálního bankovníctví a příspěvek P. Zahradníka [1992], který se – na rozdíl od A. Bulíře – vyjadřuje k praktickému významu myšlenky volného bankovníctví skepticky.

V monetární ekonomii (viz např. [Dowd 1993], [Salsman 1995], [Selgin-White 1987], [White 1989], [White (ed.) 1993] se diskuze volného bankovníctví odehrává ve dvou základních rovinách:

(1) Jednak se na historických skutečnostech a datech z jednotlivých zemí dokládá, že (relativně) volné bankovníctví a kupní síla peněz byly po dlouhá období minulých století velmi stabilní a všechny relativně mírné agregátní výkyvy, ke kterým čas od času docházelo, byly důsledkem zásahů státu. Protože tyto státní zásahy byly – na rozdíl od dnešních rozměrů státního intervencionismu – poměrně velmi omezené, nedestabilizovaly fungování bankovníctví a celé ekonomiky natolik, jako tomu bylo a je ve 20. století. Výsledkem byla éra bezprecedentního růstu prosperity v 19. století, jako odraz převahy rozumu nad vírou ve státní násilí. Naše století je stoletím obrovské expanze státu a jím způsobených výkyvů, tzv. hospodářských cyklů

² Definicí pojmu trh je dobrovolná směna, kterou jakýkoli zásah násilí (včetně státu) neguje. Soudobé západní etatistické ekonomiky jsou trhu značně vzdáleny.

ve smyslu pravidelného opakování tzv. cyklických fází, o kterých se má za to, že jsou něčím přirozeným.

Teoretici volného bankovníctví ukázali – a jejich oponenti to nikdy nepochybnili (naopak) –, že pravým a jediným důvodem vzniku centrálního bankovníctví byla fiskální expanze státu, a to nejen při vedení války.³ Stát s cílem vyhnout se otevřenému zvyšování daňového břemene a neochotě soukromých věřitelů k neomezeným půjčkám potřeboval vytvořit instituci, která by umožnila zvyšovat státní příjmy skrytým způsobem, tedy inflačním zdaněním (inflation tax).

Ve snaze reagovat na problémy, které tyto omezené státní zásahy působily, se stát paradoxně uchýloval k dalším a dalším regulacím, místo aby prvotní příčinu problémů – tj. existenci jakéhokoli státního zásahu – odstranil. Tato zvrácená „logika“ nabalování stále nových státních intervencí převládá všude na světě dodnes, a to nejen v bankovníctví.

(2) Druhou rovinou argumentace teoretiků volného bankovníctví je čistě logické obhajování jeho principů na základě racionální premisy individuálního sledování vlastního užitku. Tato rovina také integruje argumenty teoretické s fakty historickými tím, že logická stavba této teorie přesvědčivě ukazuje, jak stabilní volné bankovníctví bylo v minulosti přesně tím, co vyplývalo z racionálního dobrovolného ekonomického chování subjektů, pokud nebyly omezovány násilím státu. Nejlepším (díky minimální státní regulaci) historickým příkladem bylo Skotsko v 18. století.

Zásadními logickými argumenty teorie volného bankovníctví jsou:

- evoluční teorie peněz, vznik peněz jako výsledek racionálního chování ekonomických subjektů, a nikoli produkt státního rozhodnutí [Menger 1892],
- pojetí peněz jako soukromého majetku, a tedy odmítnutí keynesiánské filozofie peněz jako trpěného „barbarského reliktu“, který je v rozporu se „společenským blahobytem“,
- racionální zakotvení peněz v komoditě, která má vlastnosti relativně velmi stabilního měřítka hodnoty (zlato), a plná konvertibilita peněz na tuto komoditu na požádání,
- objektivní dobrovolné omezení peněžních emisí jednotlivých bank, jejichž zájmem je zabránit ztrátě rezerv (vlastního zlata), prostřednictvím akceptování konvertibilních pasiv banky (hotových peněz, depozit, šeků) ostatními bankami a přirozenou institucionalizací systému jejich vzájemného mezibankovního clearingu.

Jak reagují zastánci centrálního bankovníctví?

(1) K historické empirické dokumentaci přistupují tak, že místo aby racionálně analyzovali zásadní zhoršení finančních systémů a pokles kupní síly peněz v rámci systému centrálního bankovníctví ve 20. století, soustřeďují se znovu a znovu na povrchní kritizování dílčích problémů volného bankovníctví v minulosti, přičemž ignorují, že tyto problémy byly způsobeny tehdejšími státními zásahy. I někteří nekonzistentní oponenti centrálního bankovníctví se dopouštějí hrubých metodologických chyb, když his-

³ Mohutnou a nehlubší oporou nárůstu etatismu byl vývoj filozofického myšlení konce 18. a celého 19. století. Vedení válek, jako přechodná záležitost, nemůže být primární příčinou dlouhodobých historických trendů společenského vývoje.

torickou skutečnost, že žádný ze známých systémů nebyl úplně volným bankovníctvím (zcela bez zásahů státu), považují za základ pro zpochybnění teorie volného bankovníctví (viz např. [Rothbard 1988]). Zapomínají, že teorii nelze vyvrátit pouhým poukazem na odchylku jejích závěrů či předpokladů od empirické skutečnosti. Odchyluje-li se závěr teorie od pozorované skutečnosti, musí se ještě prokázat, že alespoň jeden z předpokladů, ze kterých teorie své závěry vyvozuje, není racionální, tj. že ve skutečnosti nejen není, ale ani *nemůže* být splněn.⁴ Teprve potom lze takovou teorii považovat za vyvrácenou.

(2) Nabízejí arbitrární obavy z útoku („run“) na banky, z čehož vyvozují nezbytnost existence věřitele v poslední instanci (lender of the last resort). Opět ignorují, že příčinou těchto jevů v minulosti byly zásahy státu, a nikoli inherentní labilita volného bankovníctví⁵. Klienti spěchající v davu, aby zachránili své pohledávky, musejí mít nějaký důvod, aby nevěřili, že banka je schopna svým závazkům dostát. V systému zcela volného bankovníctví existuje řada nástrojů, které má banka k dispozici, aby k vzniku pověsti o své neschopnosti plnit své závazky nezavdala žádnou příčinu. Pokud by se taková pověst objevila a rozšířila (oprávněně či nikoli), existuje opět několik metod, jak skutečnému všeobecnému náporu vkladatelů odolat a závazky splnit. Zatímco selhání banky v rámci centrálního bankovníctví je systémově podporováno a živeno, v systému volného bankovníctví se občasný výskyt chyb v bankovním managementu nijak nevymyká z rámce normálního omylného jednání člověka ve všech sférách lidské činnosti. Selhání banky by v systému volného bankovníctví a konkurence peněžních emisí bylo relativně systémově nevýznamnou epizodou srovnatelnou se zánikem jednoho subjektu v jakémkoli jiném konkurenčním odvětví.⁶ Chronické a inherentní problémy monopolní emisní banky v systému centrálního bankovníctví mají důsledky podstatně horší, protože jsou nutně rozprostřeny na celý bankovní systém a celou ekonomiku. Odpůrci volného bankovníctví nejsou ochotni přiznat, že politizace peněz a bankovníctví musí nutně mít efekty minimálně stejně (spíše více) destruktivní jako má státní regulace jakéhokoli jiného trhu.

(3) Napadají systém frakčních bankovních rezerv (objem závazků banky je kryt nižším než 100% objemem bankovních rezerv). Jednak jej považují za systém, který nemůže odolat všeobecným útokům na banky (viz výše), a jednak tvrdí, že nižší než 100% rezervní krytí oběživa je podvodným jednáním, protože takové krytí nemůže uspokojit případný požadavek *všech*

⁴ Skutečnost, že analyzované historické bankovní systémy nesplňovaly teoretický předpoklad úplné absence státních zásahů, nemůže teorii volného bankovníctví nijak zpochybnit, protože absence státních zásahů je *splnitelným* předpokladem. Jako typický moderní příklad *nesplnitelného* iracionálního předpokladu uveďme třeba klíčovou podmínku „perfektní informace“ (standard boží vševedoucnosti) všech ekonomických subjektů o všech relevantních ekonomických veličinách v neoklasickém modelu „dokonalé konkurence“. Tato podmínka je v jasném rozporu s identitou člověka jako bytosti s omezenou kapacitou znalostí (omezená kapacita konkrétních znalostí však neznamená omezení pojmové kapacity člověka poznávat realitu!).

⁵ Největším příspěvkem centrálního bankovníctví k oprávněnému šíření obav bankovních klientů o své vklady byly ty zákonné restrikce, které omezovaly konvertibilitu peněz na zlato a emisí vlastního oběživa.

⁶ Možnost konkurence peněžních emisí bývá některými teoretiky zpochybňována. Jejich argumenty, podle kterých volné bankovníctví vede k přirozenému monopolu, však byly přesvědčivě logicky vyvráceny.

ukladatelů zároveň na konverzi všech jejich depozit. Přehlížíjí přitom, že předmětem právního a morálního hodnocení vztahu banky a klienta není technologie rezerv, nýbrž stav plnění závazků banky vůči klientovi. Jestliže závazkem banky je vyměnit na klientovo požádání bankou emitované peníze za plnohodnotnou komoditu (zlato) v dohodnutém poměru, je podstatné a rozhodující, zda banka skutečně své závazky vůči klientům bez potíží plní, a nikoli zda existuje nějaký arbitrárně vymyšlený „potenciální“ případ, kdy by své závazky splnit nemohla. Námitka, že plnění svých závazků banka dosahuje s tím či oním systémem rezerv, je tedy jednoduše irrelevantní. Frakční rezervní systém využívá zákona velkých čísel, z kterého vyplývá, že pravděpodobnost výskytu současného požadavku všech klientů na konverzi celého objemu jejich pohledávek je zanedbatelná.

(4) Často se schovávají za pseudoargumenty, když se v defenzivě obhajují např. tím, že:

- většina bankovní obce se na systém centrálního bankovníctví adaptovala a přijímá jej jako nezbytný, nebo že
- veřejnost je na otázky peněz velmi citlivá a chce být státem chráněna a že za této situace je odchod od centrálního bankovníctví politicky neprůchodný [Capie – Goodhart – Fischer – Schnadt 1994].

Za kritérium racionality a správnosti nějakého chování státu tedy považují to, co si o něm myslí ostatní.

Dosahuje tedy koordinace měnové a fiskální politiky cílů, které si vytýčuje? Nedosahuje. Obhájcí centrálního bankovníctví by zřejmě tvrdili opak a argumentovali by tím, že centrální banka si nestaví cíl dokonalé stability kupní síly peněz, protože takový absolutní cíl je „vzhledem k ostatním agregátům“ nereálný a „společensky nežádoucí“. Tvrdili by také, že bankovní stabilita existuje, a to právě díky centrální bance, resp. státnímu dohledu. Opak je však pravdou. Empirické výzkumy zjišťují, že v éře volného bankovníctví byly ukazatele finanční stability bank (např. kapitálová přiměřenost) mnohem příznivější a relativní četnost bankovních bankrotů jen nepatrným zlomkem rozsahu bankovních selhání v režimu regulovaného bankovníctví [Salsman 1990].

Zlatý standard a volné bankovníctví přirozeně a logicky vedou k trvalé stabilitě kupní síly peněz a zdravému bankovníctví, kde se za chyby platí ztrátou majetku či vyřazením ze soutěže – na rozdíl od centrálního bankovníctví, které podkopává racionální chování bank nejen násilným regulačním a paternalistickým diktátem, zachraňováním a konzervováním neschopných a neúspěšných (a vytváří tak živnou půdu pro morální hazard), ale i tím, že produkuje nestabilní měnu, na které finanční stabilita celého systému a ekonomiky kriticky spočívá.

Pojetí peněz jako „veřejného statku“ a nástroje politické manipulace k dosahování „společenského prospěchu“ prostřednictvím statistických makroagregátů vede k neschopnosti centrálního bankovníctví přiblížit se ke kvalitě a výsledkům volného bankovníctví, natož je překonat.

Cíle státu

Má být ovlivňování statistických agregátů cílem hospodářské politiky státu? Můžeme odpověď najít v ekonomii? Ekonomie blahobytu a koncept „společenského blahobytu“ jsou zoufale marným hledáním nějakého vodítka

pro politické rozhodování státu v národohospodářských otázkách. Tato ekonomická „subdisciplína“ vznikla na pozadí dlouhodobého úpadku filozofického myšlení a celkové dezintegrace filozofie 19. a 20. století. Ekonomie bláhobytu – jako odraz filozofického (primárně pojmového) chaosu soudobého myšlení – se pokouší vyplňovat vakuum, které rozklad filozofie způsobil. Moderní civilizaci dominují kolektivisticko-etatistické intelektuální proudy, které koření v iracionálních filozofických teoriích poznání. Převládající filozofické a společenskovední směry spočívají na premise, že lidský rozum není schopen poznávat realitu a že pojmy jsou jakousi „společenskou konvencí“, nikoli objektivními jednotkami našeho poznání, které je třeba logicky odvozovat ze smyslového poznání.⁷

Abychom mohli hodnotit, zda nějaké uspořádání společnosti je dobré či špatné, horší nebo lepší, zda politické rozhodování o té či oné otázce je dobrem či zlem, potřebujeme racionální politickou filozofii, a nikoli ekonomii.⁸ Abychom mohli identifikovat funkce státu, musíme nejprve vědět, co je obsahem pojmu stát. Ještě předtím však musíme poznat, proč je tak nesmírně a životně důležité, aby pojmy byly logicky odvozeny. Na tuto otázku může odpovědět jen racionální filozofická teorie poznání a pojmů. Teprve z ní je odvozen racionální filozofický systém morálky a politiky.⁹

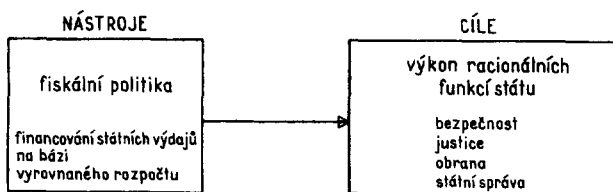
Jedině politická filozofie je kompetentní k vysvětlení nutnosti samotné existence státu a k identifikaci jeho funkcí. *Stát je kolektivním nástrojem použití násilí v sebeobraně proti iniciaci násilí.* Proto jeho správnou funkcí je pouze zajištění vnitřní bezpečnosti, justice a vnější obrany. Násilí je podstatným znakem státu. Protože násilí je metoda lidské interakce, která paralyzuje funkci rozumu, není iniciace násilí morální. Zachování vlastního života však vyžaduje použití násilí v sebeobraně. Násilí je morální pouze jako odpověď na iniciaci násilí. Je-li státní násilí použito v případech jiných než proti iniciaci násilí, je stát sám iniciátorem násilí a jedná v rozporu se svou racionální funkcí. V takových případech je státní aktivita zlem a je třeba ji odsoudit.

Jakýkoli zásah státu do dobrovolné směny (trhu) nemůže být morální ani racionální. Ekonomický růst, míra inflace, míra nezaměstnanosti atd. jsou statistické indikátory. Nejsou ničím jiným než agregovaným efektem nekonečného množství faktorů individuálního rozhodování ekonomických subjektů sledujících své vlastní cíle, a nikoli nějaký „společenský prospěch“. Žádný racionální ekonomický subjekt nemá jako svůj cíl maximalizaci HDP, nýbrž dlouhodobou maximalizaci svého vlastního příjmu (resp. prospěchu). Sleduje-li každý individuálně tento cíl, je ekonomický růst celého hospodářství pak jakýmsi nezamýšleným efektem. Stát nemůže chápat ekonomický růst a další ukazatele jako něco, co by měl nějak ovlivňovat, nýbrž

⁷ Tuto premisu explicitně akceptuje dominující profesionální filozofie. Ve společenských vědách je zpravidla implicitní.

⁸ Ekonomie je nepostradatelnou společenskou vědou. Nicméně není kompetentní k řešení nejobecnějších otázek poznání reality, člověka a jeho existence v kontextu společnosti. To je úkolem filozofie jako vědy integrující veškeré lidské poznání. Její integrující a logicky primární role ve vztahu ke všem ostatním vědám spočívá v tom, že zatímco cílem ostatních věd je předkládat výsledky poznání té či oné oblasti reality, nejdůležitějším úkolem filozofie je odpovědět na nejobecnější otázku, jak člověk realitu poznává (teorie pojmů) a jaký je vztah poznání a reality.

⁹ Taková filozofie existuje. Je to objektivistická filozofie americké filozofky Ayn Rand. Vznikla po druhé světové válce. Komplexní systematické pojednání objektivistického filozofického systému provedl až Leonard Peikoff [1991]. Viz též J. Kinkor [1996b]

jako agregovanou informaci o tom, že jeho politika nezasahování do svobodného trhu je úspěšná.

Jak tedy vypadá schéma nástrojů a cílů státu v racionální, svobodné společnosti? Je shrnutím závěrů, které jsme doposud učinili, a znázorňuje je schéma 2.

Má fiskální politika rezignovat na své principy?

Vraťme se nyní k otázkám koordinace, které jsem zmínil v úvodu této stati (kurz, příliv kapitálu, měnová potřeba fiskálních deficitů). Můj postoj k nim by nyní měl být zřejmý. Existence měnové politiky státu je iracionální nejen tím, že svých cílů – na rozdíl od alternativního svobodného peněžního uspořádání – nemůže dosáhnout, ale zejména tím, že si stát takové cíle vůbec klade.

V plně deetatzované ekonomice žádná měnová politika státu nemůže existovat. Cílem fiskální politiky je financovat racionální funkce státu – tj. bezpečnost, justici, obranu a státní správu, která je řídí. Racionální filozofie omezuje fiskální politiku na zabezpečení financování legitimních funkcí státu na bázi vyrovnaného rozpočtu. Úkolem fiskální politiky není kontrolovat stabilitu měny ani na ni nějak aktivně působit.

Co má dělat fiskální politika, pokud centrální bankovníctví existuje? Roli fiskální politiky ve vztahu k měně je nutné vymezit pouze negativně, tj. nesmí měnové problémy vyvolávat (např. deficitem). Je iracionální, aby měnové problémy, které nezpůsobuje, pomáhala řešit. Řešit se musí tam, kde vznikají. Vznikají primárně samotnou existencí měnové politiky státu.

Volání po fiskálních neutralizacích přílivu kapitálu není ničím jiným než mentálním únikem, ignorováním kontextu, iracionální snahou řešit důsledek defektu, a nikoli defekt samotný. Fiskální politika je dnes a denně ze všech stran znásilňována kolektivisticko-etatistickými ambicemi k nesmyslným státním stimulacím, úlevám a podporám všeho možného a musí se jim neustále bránit. Stejně tak musí čelit pokusům zneužívat ji k řešení problémů měnové politiky.

Pokud v posledních letech česká vláda vydává dluhopisy, je to nikoli proto, aby stahovala likviditu a pomáhala tak centrální bance nebo aby „uspokojovala“ poptávku investorů po bezpečných aktivech či nějak „přispívala k rozvoji finančního trhu“, ale proto, že přeměňuje existující neobchodovatelný přímý dluh u centrální banky na obchodovatelnou formu cenných papírů anebo potřebuje pokrýt fiskální deficit. Stažení likvidity (kontrakce peněžní zásoby) může snad za jistých okolností být měnově vítaným vedlejším efektem, nikoli však cílem fiskálních operací.

Řešení potíží měnové politiky musí začít od správné identifikace problému

a hledání jeho příčiny. Abstrahujeme-li na chvíli od primárního problému samotné existence centrálního bankovníctví, vidíme, že problém měnové politiky, který kulminoval v roce 1995, nespočívá v přílivu kapitálu nebo v mezinárodním úrokovém diferenciálu, nýbrž v systémově omezené schopnosti státu kontrolovat peněžní zásobu v rámci fixního kurzového režimu. Kořenem nadměrné měnové expanze při aktivní platební bilanci je samozřejmě měnový kurz a míra regulace devizových trhů, nikoli všechny sekundární faktory (jakým je třeba příliv kapitálu), které pouze drímající trvalý systémový defekt fixního kurzového režimu (neukotveného ve zlatě) probouzejí. Říkat, že příčinou obtížné kontroly peněžní zásoby je příliv spekulativního kapitálu, vysoký mezinárodní úrokový diferenciál a „možná také“ kurz (tj. stát), je stejně absurdní jako tvrdit, že důvodem, proč nám teče do bot, je hlavně déšť, ale možná také to, že boty jsou děravé. Zbývá si ještě uvědomit, že boty jsou děravé primárně právě díky snaze státu nějak regulovat emisi peněz – tzn. díky existenci centrálního bankovníctví.

Vztah centrálního bankovníctví a principu fiskální vyrovnanosti, který český stát důsledně dodržuje, vyvolává na první pohled nepochopitelný a neřešitelný problém. Ti, kdo hájí (či implicitně akceptují) centrální bankovníctví, se přirozeně musejí obávat, jakými nástroji bude naše centrální banka operovat na volném trhu, když stát není ochoten tolerovat deficitní hospodaření, zvyšovat nominální zadlužení a v případě fiskálních přebytků hodlá dluh dokonce snižovat. Racionální fiskální politika uvádí měnovou politiku a centrální banku do „nestandardní“ situace. Chybí totiž přírůstky státního zadlužení, které by bylo možné monetizovat. Operace na volném trhu státních papírů – jako běžný moderní nástroj měnové politiky – se ve světě vyvinuly a získaly klíčový význam právě díky chronické fiskální neschopnosti a neodpovědnosti států, které provozují deficity desítky let. Instituce centrální banky, která se v historii zrodila jako důsledek fiskální expanze státu a všeobecného celosvětového nárůstu vlivu filozofie etatismu, musí v České republice na konci 20. století paradoxně čelit situaci, kdy ji stát k žádné monetizaci dluhu nepotřebuje. Mandelem a Dvořákem zmiňovaný fiskální monetarismus (viz výše) vidí řešení rozporu v rezignaci státu na fiskální princip vyrovnanosti, což je sice absurdní, ale celkem pochopitelný závěr, vychází-li z fundamentálně chybné normativní premisy, že měnová politika státu a centrální bankovníctví mají existovat.

Jediným racionálním a morálním východiskem z uměle vytvořeného fiskálně-měnového dilematu je odstranění centrálního bankovníctví, čímž otázka jakékoli koordinace měnové a fiskální politiky přirozeně odpadá.

Centrální banka v únoru 1996 poněkud uvolnila kurzový režim, aby zmírnila měnové expanzivní příliv zahraničního kapitálu. Tím se však fundamentální problém neřeší; nevyřeší jej ani žádná koordinace měnové a fiskální politiky. Kurzová špička ledovce byla sice odříznuta, ale nebezpečný ledovec centrálního bankovníctví pluje dál. Jak bude centrální banka dlouhodobě řešit přirozenou potřebu nárůstu peněžní zásoby v rostoucí ekonomice při principiální neochotě státu k deficitům a v případech pasivní platební bilance, dříve nebo později uvidíme.

Závěr

Tento článek rozhodně nezmění dnešní postoj politiků a centrálních bankéřů vůči centrálnímu bankovníctví – a ani to není jeho cílem. Doporučo-

vat dnes politikům, aby zrušili centrální bankovníctví, by bylo nesmyslné. Politik se nemůže zásadně odchýlit od názorů svých voličů, i kdyby chtěl. Žádná zásadní změna nemá šanci na politickou podporu, pokud o její správnosti nejsou přesvědčeni voliči. První, čeho je třeba dosáhnout a o co se zde pokouším, je alespoň oživení sporu centrálního a volného bankovníctví v českých akademických kruzích. Tento spor sice vedou hlavně monetární ekonomové, avšak primárně jde o spor filozofický, nikoli ekonomický. Je zápasem mezi svobodou a etatismem. Ani tento zápas není primární. Primární je spor o teorii poznání, o podstatu, tvorbu a účel pojmů. Aby obhájci svobody a volného bankovníctví mohli zvítězit, musejí být schopni nejen vyvracet argumenty svých oponentů, ale i analyzovat a odhalit iracionální pojmy a způsob myšlení, kterými se etatisté hájí.

Soudobý pojmový chaos společenských věd je konkrétně v ekonomii zcela leka nejlépe ilustrován iracionálním konceptem „selhání trhu“. Nic horšího než tento pojem – jehož obětí je kromě laiků i většina profesionálních ekonomů – nemohlo z moderní mainstreamové ekonomické teorie vyplynout.

Obhájit volné bankovníctví tedy znamená nejen správně interpretovat historii peněz a bankovníctví a obhájit teorii volného bankovníctví. Je třeba se především filozoficky vypořádat s řadou pojmových pastí, které soudobá antipojmová mentalita nastražuje. „Selhání trhu“ je jednou z nich.

LITERATURA

- BULÍŘ, A.: Volné bankovníctví: znovunalezené řešení? *Finance a úvěr*, 1992, č. 8.
- CAPIE, F. – GOODHART, C. – FISCHER, S. – SCHNADT, N.: *The Future of Central Banking – The Tercentenary Symposium of the Bank of England*. Cambridge University Press 1994.
- DOWD, K.: *Laissez-Faire Banking*. Routledge, London 1993.
- DVOŘÁK, P. – MANDEL, M.: K typologii rozpočtových deficitů (2. část). *Finance a úvěr*, 1995, č. 11.
- KINKOR, J.: Je ekonomie blahobytu racionální? *Politická ekonomie*, 1996a, č. 2.
- KINKOR, J.: *Trh a stát*. Svoboda, Praha 1996b.
- MENGER, C.: *On the Origin of Money* (1892). In: Littlechild, S (ed.): *Austrian Economics – Volume II*, Edward Elgar, 1990.
- PEIKOFF, L.: *Objectivism: The Philosophy of Ayn Rand*. Meridian – Penguin Books USA, 1991.
- ROTHBARD, M.: *The Myth of Free Banking in Scotland*. *Review of Austrian Economics*, vol. 2, Lexington, Ma: Lexington Books, 1988.
- SALSMAN, R.: *Breaking the Banks: Central Banking Problems and Free Banking Solutions*. American Institute for Economic Research, Great Barrington 1990.
- SALSMAN, R.: *Gold and Liberty*, American Institute for Economic Research. Great Barrington 1995.
- SELGIN, G. – WHITE, L.: *The Evolution of a Free Banking System* (1987). In: Littlechild, S (ed.): *Austrian Economics – Volume II*, Edward Elgar, 1990.
- SMITH, V.: *The Rationale of Central Banking*. Liberty Press, Indianapolis, Reprint-1990.
- WHITE, L.: *Competition and Currency: Essays on Free Banking and Money*. New York University Press 1989.
- WHITE, L. (ed.): *The Crisis in American Banking*. New York University Press 1993.
- ZAHRADNÍK, P.: Volné bankovníctví a slučitelnost s realitou. *Finance a úvěr*, 1992, č. 8.

Money and Government Fiscal Policy

Jiří KINKOR – Advisor to the Ministry of Finance of the CR

The main purpose of this paper is to challenge the established thinking about the merits of fiscal-monetary political mix as a tool of government economic policy. Also, a broader politico-philosophical perspective on the government role in the economy is briefly outlined and it is argued that these are normative issues which economics cannot validly deal with.

To evaluate the standard policy-mix normative debate, I establish the general means-end framework relating policy-mix with traditional aggregate macrotargets of the government. Then I examine the rationality of premises underlying that framework. More specifically, I take up the issue of the very existence of monetary policy and briefly survey the classic debate over central vs. free banking. I defend the rationality of the latter side.

Regardless of the irrationality of central banking (existence of any government interference with money and banking) I argue that the traditional government „macro-management“ is not a sensible function of the state. The logical validation of the existence and proper functions of the state is a legitimate subject of philosophy, rather than economics or any other social science.

Also I draw some implications pertaining to recent domestic debate over exchange rate policy, fiscal-monetary „coordination“ and monetary „merits“ of fiscal deficit.

In normative parts of the article I point to some fundamental philosophical trends underlying the ongoing expansion of statism throughout modern world.